

TÜRKİYE ARAŞTIRMALARI
LİTERATÜR
DERGİSİ

Türk Eğitim Tarihi

ISSN 1303-9369

TÜRKİYE ARAŞTIRMALARI
LİTERATÜR
DERGİSİ

Cilt: 6 • Sayı: 12 • 2008 • Yılda iki defa yayınlanır

Sahibi Bilim ve Sanat Vakfı **Yazı İşleri Müdürü** Salih Pulcu **ISSN 1303-1369**

Yayın Kurulu

Şevket K. Akar, Serhat Aslaner, Yücel Bulut, Ebubekir Ceylan, Coşkun Çakır, Ahmet Davutoğlu,
İhsan Fazlıoğlu, F. Samime İnceoğlu, Abdülhamit Kırmızı, Mustafa Özel, Yunus Uğur

Danışma Kurulu

Engin Deniz Akarlı, *Brown Üniversitesi, ABD*
Gökhan Çetinsaya, *İstanbul Şehir Üniversitesi*
Mehmet Genç, *Bilgi Üniversitesi*
Tevfik Güran, *İstanbul Üniversitesi*
Mehmet İpşirli, *Fatih Üniversitesi*

Cemal Kafadar, *Harvard Üniversitesi, ABD*
Mustafa Kara, *Uludağ Üniversitesi*
Kemal Karpat, *Wisconsin Üniversitesi, ABD*
Sabri Orman, *İstanbul Ticaret Üniversitesi*

Adres Vefa Cad. No. 56 34134 Vefa İstanbul **Tel** 0212. 528 22 22 **pbx Faks** 0212. 513 32 20
e-mail talid@bisav.org **internet** <http://www.talid.org>

Baskı-Cilt Elma Basım

Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, MLA International Bibliography ve Index Islamicus gibi indekslerce taranmaktadır. Dergiye gönderilen yazılar hakemler tarafından değerlendirilir. Dergide yer alan yazılardan yazarları sorumludur. Dergiye gönderilen yazılar yayınlansın veya yayınlansın iade edilmez.

Sunuş 5-8

Osmanlı İmparatorluğu'nda Modernleşme ve Eğitim
Mehmet Ö. ALKAN 9-84

Osmanlılarda İlköğretimin Tarihi
Mefail HIZLI 85-106

Tekke Eğitimi ve Literatürü
Mustafa KARA 107-138

Medrese ve Tekke Dışındaki Eğitim Müesseseleri Tarihi Literatürü
Salim AYDÜZ 139-180

Osmanlı İmparatorluğu'nda Gayrimüslimlerin Eğitimi Üzerine
Macit KENANOĞLU 181-206

Türkiye'deki Yabancı Okullar Üzerine Yapılan Çalışmalar
Ayşe AKSU 207-242

II. Abdülhamid Dönemi Eğitimi ve İdeolojisi Üzerine Tartışmalar
Mustafa GÜNDÜZ 243-286

Eğitim Merkezli Etkileşim: Osmanlı ve Rusya Türkleri
Ahmet KANLIDERE 287-320

Cumhuriyet Dönemi Eğitim Tarihi
Mustafa ERGÜN 321-348

Üniversite ve Özerklik: Tek Parti Döneminde Yüksek Öğretim (1923-1946)
Ali ARSLAN-Mustafa SELÇUK 349-370

Halk Eğitiminin Başarısı ve Başarısızlığı
Elif Ekin AKŞİT 371-398

Türkiye'de Din Eğitimi Tarihi Literatürü
Mustafa ÖCAL 399-430

Türkiye'de Tarih Eğitiminin Tarihi
İsmail Hakkı DEMİRCİOĞLU 431-450

Mehmet İpşirli ile Medreseler ve Ulema Üzerine 451-470

Yahya Akyüz ile Türk Eğitim Tarihi Üzerine 471-486

Türkiye'de Öğretmen Yetiştiren Kurumlar Tarihi Literatürü
Cemil ÖZTÜRK 487-520

Eğitim Enstitülerinden Eğitim Fakültelerine Türkiye’de Öğretmen Yetiştirmek
Betül BATIR 521-538

Eğitim Tarihine İlişkin Süreli Yayınlar
Muhsin HESAPÇIOğLU-Levent DENİZ 539-552

Hatırlardaki Eğitim
Alpaslan DURMUŞ 553-576

Osmanlı Eğitim Tarihinin Arşiv ve Yazma Kaynakları
Mefail HIZLI 577-592

Osmanlı Medrese Müfredatına Dair Çalışmalar: Nereden Nereye?
Şükran FAZLIOğLU 593-610

Klasik Osmanlı Eğitim Sisteminin İki Büyük Temsilcisi: Fatih ve Süleymaniye Medreseleri
Tuncay ZORLU 611-628

TANITIMLAR

Münif Paşa: İntişar-ı Ulüm u Maarife Adanmış Bir Ömür
F. Samime İNCEOğLU 629-652

Emrullah Efendi ve Tuba Ağacı Nazariyesi
Meryem ÜKE 653-664

Hasan Âli Yücel: İcraatları ve Eserleriyle Bir Eğitim Bakanının Portresi
Yücel BULUT 665-684

Osman Nuri Ergin: Eğitim Tarihimizin Kırganbar Müellifi
Ali Adem YÖRÜK 685-706

Aziz Berker: Maarif Tarihimize Dair Eser Veren Kütüphanecinin Hayat Hikâyesi
Ali BİRİNCİ 707-712

İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu: Bir Ömür Pedagoji
Filiz Meşeci GIORGETTI 713-726

Maârif-i Umûmiyye Nezâreti Tarihçe-i Teşkilât ve İcraatı Üzerine Bir Değerlendirme
Mustafa SELÇUK 727-732

EK: Ulusal ve Uluslararası Dergilerde Türkiye Araştırmaları
Haziran 2008-Aralık 2008, 733-768

Sunuş

Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi' nin elinizdeki sayısı, daha önceki sayılarında dolaylı olarak ve ilgili konu çerçevesinde yer verdiği bir hususu; Türk eğitim tarihi literatürünü konu ediniyor. Bu sayıda; Osmanlı'dan Cumhuriyet'e eğitim tarihi alanında ortaya konmuş eserler ve müesseseler; kaynakları, yaklaşımları, müellif ve müessirler, diğer sayılarda ele alınan hususlar da dikkate alınarak, olabildiğince etraflı bir şekilde ortaya konmaya, değerlendirilmeye çalışıldı. Böylece müteakip dönemlerde yapılacak çalışmalar açısından bir başvuru kaynağı olmayı hedefledik.

Derginin bu sayısındaki yazılar, diğerlerinde olduğu gibi, ana hatları ile; değerlendirmeler, söyleşiler, kaynaklar ve tanıtımlar olmak üzere dört grup halinde tasnif edildi ve sıralandı.

Değerlendirme yazılarının ilki Mehmet Ö. Alkan'a ait. Tanzimat'tan Cumhuriyet'e eğitim kurumlarının geçirdiği değişim ve -özellikle ideolojik- dönüşümü istatistikî verileri ve ders kitaplarını merkeze alarak tartışan Alkan, Osmanlı tecrübesinin Cumhuriyet'e bıraktığı mirası ve dolayısı ile Osmanlı modernleşme tecrübesi ile Cumhuriyet tecrübesi arasındaki sürekliliği vurgulaması itibari ile önemli tespitlerde bulunuyor.

Klasik dönem Osmanlı sıbyan mektepleri üzerine yaptığı çalışmalarda tebarüz eden Mefail Hızlı, bu sayıda "Osmanlılarda İlköğretimin Tarihi" adlı çalışması ile sıbyan mekteplerini, bir konu olarak sıbyan mekteplerinin kaynaklarını ve sıbyan mektepleri literatürünü değerlendiriyor.

Tasavvuf tarihi çalışmalarının önemli isimlerinden Mustafa Kara, 1925 yılına kadar eğitim müesseseleri içerisinde önemli bir yer işgal eden tekkelere, tekke eğitiminin öne çıkan yönlerine ve tekke eğitimi çerçevesinde en temel eserlere "Tekke Eğitimi ve Literatürü" başlıklı yazısı ile yer veriyor. Tekkeler ve medreseler dışında, saray, konak, kütüphane, darüşşifa, kütüphane gibi aynı zamanda sivil birer eğitim müesseseleri olan kurumlar ile ilgili literatür ise Salim Aydüz tarafından ele alınıyor.

"Osmanlı İmparatorluğu'nda Gayrimüslimlerin Eğitimi Üzerine" başlıklı yazısında Gayrimüslim Osmanlı teb'asının eğitimine ve ilgili literatüre değinen Macit Kenanoğlu, Rum, Ermeni ve Yahudilerin eğitim kurumlarını ve ilgili literatürünü değerlendirirken literatürün barındırdığı problemler ve bu problemlerin kökenlerine ilişkin önemli tespitlerde bulunuyor. Özellikle 19. yüzyıl sonrasında sayılarında ciddi bir artış gözlenen yabancı okullar ve bu konuda

oluşan literatür ise Ayşe Aksu'nun "Türkiye'deki Yabancı Okullar Üzerine Yapılan Çalışmalar" isimli çalışmasında irdeleniyor. Aksu 1980 yılını bir dönüm noktası olarak aldığı yazısında kapsamlı ve açıklamalı bir de bibliyografya sunuyor.

Osmanlı modernleşmesi ve hususen eğitimde modernleşme çerçevesinde önemli gelişmelerin yaşandığı ve ağırlıklı olarak ideolojik hesaplaşmaların "er meydanı" olan II. Abdülhamid dönemi ve eğitim tarihi literatüründe bu döneme ilişkin tartışmalar Mustafa Gündüz'ün "II. Abdülhamit Dönemi Eğitimi ve İdeolojisi Üzerine Tartışmalar" çalışmasında kapsamlı bir şekilde işleniyor.

II. Abdülhamid, II. Meşrutiyet ve Cumhuriyet dönemlerinde Türkiye'de etkinlikleri giderek artan Rusya Türkleri ile Osmanlı aydınları arasında yaşanan etkileşimin eğitim düşüncesi ve politikaları boyutu ise Ahmet Kanlıdere'nin "Eğitim Merkezli Etkileşim: Osmanlı ve Rusya Türkleri" üzerine yazdığı zengin kaynaklara dayanan çalışmasında inceleniyor.

Mustafa Ergün'ün, ders kitapları ve özgün çalışmalar şeklinde başlıca iki gruba ayırarak Cumhuriyet dönemi eğitim tarihi literatürü çerçevesinde farklı disiplinlerin eğitim tarihine duyduğu ilgiyi ve bu ilginin sonuçlarını ortaya koyduğu "Cumhuriyet Dönemi Eğitim Tarihi" başlıklı makalesi, Cumhuriyet tarihi boyunca oluşan birikime dair bir fikir vermesi açısından önem taşıyor.

Ali Aslan ve Mustafa Selçuk, Tek Parti dönemini merkeze alarak "Üniversite ve Özerklik: Tek Parti Döneminde Yüksek Öğretim (1923-1946)" başlıklı çalışmalarında Darülfünun'dan Üniversite'ye geçiş sürecine, bu süreç içerisinde gündeme gelen önemli tartışmalardan birisi olarak özerklik konusuna, bu konu etrafında yaşanan tartışmalara dikkat çekiyor ve yazının müteakip bölümüne ilgili literatür ve literatüre dair değerlendirmeleri ilave ediyor.

Elif Ekin Akşit, özellikle Köy Enstitüleri, Millet Mektepleri ve Halkevlerinden hareketle erken dönem Cumhuriyet'in halk eğitimi politikalarını, söz konusu politikaların ulaşabildiği ve ulaşamadığı amaçlarını ve bu çerçevede oluşmuş eserleri "Halk Eğitiminin Başarı ve Başarısızlığı" bağlamında tartışıyor.

Türkiye'de din eğitimi, felsefe eğitimi ve tarih eğitimi tarihi literatürü bu konu kapsamında ele aldığımız diğer hususlardandır. Mustafa Öcal, "Türkiye'de Din Eğitimi Tarihi Literatürü"; İsmail Hakkı Demircioğlu, "Türkiye'de Tarih Eğitiminin Tarihi" başlıklı yazılarıyla söz konusu disiplinlerin eğitiminin tarihini inceliyor ve oluşan literatürü değerlendiriyorlar.

Bu sayımızda ilk sayımızdan beri süregelen söyleşi geleneğimize devam ederek, Türk Eğitimi Tarihi alanında önemli isimlerinden ikisi ile; Mehmet İpşirli ve Yahya Akyüz ile hem kendi serüvenlerini hem de konuya ilişkin önemli tespitlerini içeren, zevkle okuyacağınızı umduğumuz, iki söyleşi gerçekleştirdik. Mehmet İpşirli ile daha ziyade Osmanlı dönemi medreselerini ve ulemasını; Yahya Akyüz ile de modern dönem eğitim tarihini konuştuk.

Türkiye’de öğretmen yetiştirilmesi ile ilgili iki çalışma da bu sayıda yer almakta. Bunlardan ilkinde Cemil Öztürk “Türkiye’de Öğretmen Yetiştiren Kurumlar Tarihi Literatürü” başlığı altında ilgili kurumlar üzerine, özellikle 1980 sonrasında oluşmaya başlayan literatüre ve bu literatürün taşıdığı kaynak problemlerine dair kapsamlı bir değerlendirmede bulunmaktadır. Betül Batır’ın kaleme aldığı “Eğitim Enstitülerinden Eğitim Fakültelerine Türkiye’de Öğretmen Yetiştirmek” başlıklı ikinci çalışmada ise öğretmen yetiştirilmesi meselesi merkeze alınarak Köy Enstitülerinden Eğitim Fakültelerine geçiş süreci incelenmektedir.

Pek çok açıdan olduğu gibi eğitim tarihi açısından da önemli, kaynak niteliğini haiz süreli yayınlar ve hatıratlar da müstakil birer çalışmayla gündeme getirildi. Muhsin Hesapçioğlu ve Levent Deniz’in birlikte kaleme aldıkları “Eğitim Tarihine İlişkin Süreli Yayınlar” başlıklı çalışma doğrudan eğitimi ve eğitim tarihini konu edinen süreli yayınları derleyerek araştırmacılara önemli bir liste sunuyor. Siyasî, iktisadî, sosyal vb. hemen her konuda başvurulması gereken kaynaklar grubundan olan hatıratları ise Alpaslan Durmuş yazdı. “Hatıratlardaki Eğitim” başlıklı çalışması ile Durmuş, eğitim süreç ve kurumlarına dair bilgiler veren, farklı kesimlere mensup kişilere ait hatıratları derlediği ve bu yönü ile temsil gücü problemini bertaraf etmeyi amaçlayan açıklamalı bir hatırat bibliyografyası sunmakta.

Osmanlı eğitim tarihi yazımında; devlet arşivleri, vakfiyeler, mahkeme sicilleri, salnameler, biyografiler gibi müracaat edilmesi gereken kaynaklar ve bu kaynakların araştırmacılara sağladığı imkânlar Mefail Hızlı tarafından “Osmanlı Eğitim Tarihinin Arşiv ve Yazma Kaynakları” başlığı altında tanıtılıyor ve değerlendiriliyor. Şükran Fazlıoğlu ise “Osmanlı Medrese Müfredatına Dair Çalışmalar: Nereden Nereye” başlıklı iki bölümden oluşan çalışmasının ilk bölümünde medrese müfredatının tespit ve takip edileceği kaynaklar grubunu tanıtırken ikinci bölümünde konu ile ilgili mevcut eserlere yer veriyor.

Bunların yanı sıra, Tuncay Zorlu’nun “Klasik Osmanlı Eğitim Sisteminin İki Büyük Temsilcisi: Fatih ve Süleymaniye Medreseleri” başlıklı çalışması Türk eğitim tarihinin bu iki önemli müessesesi hakkında kapsamlı bir bibliyografya içermektedir.

Derginin son kısmında ise Türk eğitim tarihinde eserleri veya icraatları ile ön plana çıkmış isimlerin tanıtımı yer alıyor. Bu çerçevede; F. Samime İnceoğlu, “Münif Paşa: İntişâr-ı Ulûm u Maarife Adanmış Bir Ömür” başlıklı yazısında II. Abdülhamit devri Maarif nazırlarından Münif Paşa’yı; Meryem Üke, “Emrullah Efendi ve Tuğba Ağacı Nazariyesi” başlıklı yazısında II. Meşrutiyet dönemi Maarif nazırlarından ve Tuba Ağacı nazariyesi ile de eğitim tartışmaları çerçevesinde önemli bir yere sahip olan Emrullah Efendi’yi ve Yücel Bulut, “Hasan Âli Yücel: İcraatları ve Eserleriyle Bir Eğitim Bakanının Portresi” başlıklı yazısında Cumhuriyet döneminin Milli Eğitim bakanları içerisinde farklı

bir yerde duran ve en çok tartışılan isimlerinden birisi olan Hasan Âli Yücel'i tanıttı. Böylece yakın tarihin üç önemli dönemi üç önemli isim üzerinden incelenmiş oldu.

TALİD'in Türk Şehir Tarihi sayısında Cumhuriyet devrinin ilk şehir tarihçisi olarak değerlendirilen Osman Nuri Ergin; eğitim tarihi literatüründe çok merkezi ve etkili bir konumda bulunması ve *Türkiye Maarif Tarihi*'nin müellifi olması hasebiyle bir kez daha tanıtıldı. Ali Adem Yörük'ün "Osman Nuri Ergin: Eğitim Tarihimizin Kırkanbar Müellifi" başlıklı yazısı yöntemi, kaynakları ve siyaseti çerçevesinde bir eğitim tarihçisi olarak Osman Nuri Ergin'e ve eserlerine değiniyor. Kişiler çerçevesinde gündeme getirilen isimlerden bir diğeri de kütüphaneci yönü ile ön plana çıkmasına rağmen ilköğretim tarihi literatürünün temel kaynaklarından birisini yazan Aziz Berker'dir. Ali Birinci, "Aziz Berker: Eğitim Tarihimize Dair Eser Veren Kütüphanecinin Hayat Hikayesi" başlıklı yazısında Aziz Berker ve eserlerini yazdı. Bu sayıda kişi tanıtımları çerçevesinde yer verilen son isim ise İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu. Özellikle pedagoji alanındaki çalışmaları ile eğitim tarihi içerisinde önemli bir yerde duran Baltacıoğlu, Filiz Meşeci Giorgetti'nin "İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu: Bir Ömür Pedagoji" başlıklı yazısı ile ele alındı. Bu sayının son yazısı ise Mustafa Selçuk tarafından kaleme alınan, Mahmud Cevad'ın *Maârif-i Umûmiyye Nezâreti Tarihçe-i Teşkilât ve İcraatı* adlı eserini konu edinen çalışmadır.

Derginin son bölümü, geride bıraktığımız altı ay içerisinde Türkiye araştırmaları üzerine yayınlara yer veren ulusal ve uluslararası dergilerdeki ilgili makaleleri dikkatlerinize sunuyor.

Selçuklu dönemi ve erken modernleşme dönemi eğitim tarihi, elimizde olmayan çeşitli nedenlerden dolayı bu sayıda yer veremediğimiz temel konular arasında yer aldı. Bunun yanısıra; diğer sayılara nazaran daha fazla kurum, kişi ve eser tanıtımı içermeyi gerektiren bu sayıda yine benzer nedenlerden dolayı ele alınamayan konular oldu. Bunların başka çalışmalarda telafi edileceğini umuyor ve eksiklikler için hoş görünuze sığıyoruz. Son olarak şunu da belirtelim ki; Türk Bilim Tarihi sayısında müstakil bir makale ile ele alınan Osmanlı medreseleri konusuna burada ayrıca bir çalışma olarak yer verilmemiştir.

Türk Mimarlık Tarihi literatürünün konu edileceği bir sonraki sayıda görüşmek dileği ile...